

בס"ד

"משנה תורה" לפרשת דברים

מעבר להבדלים התוכניים בין ספר דברים לארבעת החומשים שקודמים לו, ישנו הבדל סיגנוני בולט בין ארבעת החומשים שכתובים בגוף שלישי, ובין ספר דברים שכתוב כמעט כולו בגוף ראשון.

הסיבה לכך היא פשוטה: ספר דברים מהווה בעיקרו אוסף נאומים שנאמרו על ידי משה לפני פטירתו. ולכן על מנת להבין את ספר דברים עלינו להגדיר את תוכנו ואת מטרתו של כל אחד מנאומיו של משה.

א. אוסף נאומים

ראשית עלינו לזהות את הנאומים השונים (כלומר: היכן מתחיל והיכן מסתיים כל נאום). כדי לעשות זאת עלינו לעבור על הספר ולשים לב למעברים מגוף ראשון לגוף שלישי [שימו לב לפסוקים: א'; א-ז; ד'; מ-ה'; ב, כ"ו; טז - כ"ז; ב, כ"ח; סט - כ"ט; ב, ל'; יט - ל"ב; א].

הבה נבחן, למשל, את פסוקי הפתיחה של ספר דברים (פרק א', א'-ה'):

הקדמה:

1. דברים פרק א'

א אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים, אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל-כָּל-יִשְׂרָאֵל, בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן: בַּמִּדְבָּר בְּעַרְבָה מִזֶּדֶן יַם-סוּף בֵּין-פָּאֶרָן וּבֵין-תַּלְפַּל, וְלָבָן וְחֶצְרוֹת--וְיַדֵּי זָהָב. **ב** אַחַד עֶשֶׂר יוֹם מִחֻרְבַּי, דָּרַךְ הַר-שֵׁעִיר, עַד, קִדְשׁ בְּרִנְעָה. **ג** וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה, בַּעֲשֵׂתֵי-עֶשֶׂר חֹדֶשׁ בָּאֶחָד לַחֹדֶשׁ; דִּבֶּר מֹשֶׁה, אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ, אֲלֵהֶם. **ד** אַחֲרֵי הַכְּתוּבָה, אֵת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי, אֲשֶׁר יוֹשֵׁב, בְּחֶשְׁבוֹן--וְאֵת, עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן, אֲשֶׁר-יוֹשֵׁב בְּעַשְׂתָּרֹת, בְּאֶדְרָעִי. **ה** בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, בְּאֶרְצוֹ מוֹאָב, הוֹאִיל מֹשֶׁה, בָּאֵר אֶת-הַתּוֹכָה הַזֹּאת לֵאמֹר.

כלומר פסוקים א'-ה' בפרק א' בספר דברים כתובים בגוף שלישי. לעומת זאת הפסוק הבא (פסוק ו') כבר כתוב בגוף ראשון:

ו יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ, בְּחֻרְבַּי לֵאמֹר: כֹּבֵד לְפָנֶיךָ, בְּהָרֶה.

והפרקים הבאים (עד פרק ד'; מ) הם המשך נאום הפתיחה של משה. כלומר נאום הראשון של משה מתחיל בפרק א', פסוק ו', "ה' א-להינו דבר אלינו בחרב לאמר...", ונמשך ברצף עד פרק ד', פסוק מ'. אז חוזר הכתוב לסגנון הרגיל, המכונה על ידי רמב"ן בהקדמתו לתורה 'שלישי המדבר', היינו: דברי הכתוב עצמו.

מהו ספר דברים? התשובה השגורה בפי כול היא שספר דברים מהווה חזרה וסיכום של ארבעת הספרים הקודמים, כמו שמעיד עליו שמו השני, "משנה תורה". אך האם כך הם פני הדברים? סיכום החזרות על מה שנאמר בארבעת החומשים הקודמים יראה כי רק חלק קטן מארבעת החומשים חוזר על עצמו בספר דברים:

- ספר בראשית – אין כמעט איזכור בספר דברים לאירועים המתוארים בספר בראשית.
- ספר שמות – יש בספר דברים מעט פרטים על יציאת מצרים בספר דברים, וכן נזכר בספר דברים מעמד הר סיני, אך אין בספר דברים כל איזכור של המשכן, שפרשיותיו הן חלק נכבד בספר שמות.
- ספר ויקרא – נושאים מהותיים בספר ויקרא כגון דיני הקורבנות, ודיני טומאה וטהרה אינם מוזכרים בספר דברים.
- ספר במדבר – מרבית האירועים המופיעים בספר במדבר חוזרים ומוזכרים בספר דברים, אך כמעט כל המצוות שמופיעות בספר במדבר אינן נזכרות בספר דברים.

כמו כן מוזכרות בספר דברים גם מצוות חדשות, שלא נזכרו כלל בחומשים הקודמים.

מהו, אם כן, ספר דברים, ומדוע כינוהו חז"ל "משנה תורה"?

אם ננסה באופן "גס" למדי להגדיר את הנושא של כל אחד מארבעת החומשים בראשית עד במדבר, על פי מרכיביו העיקריים ועל ידי מעקב אחרי מהלך ההתרחשות העלילתית, אפשר לאמר ש:

- ספר בראשית עוסק בבריאת העולם ובחירת ה' בעם ישראל באמצעות האבות אברהם, יצחק ויעקב.
- ספר שמות עוסק ביציאת מצרים והמסע להר סיני, קבלת תורה ובניית המשכן.
- ספר ויקרא ("תורת כהנים") עוסק בדיני הקורבנות, דיני טומאה וטהרה והמצוות שנועדו להפוך את עם ישראל ל"יעם קדוש".
- ספר במדבר עוסק במסעות מחנה ישראל והמשכן במרכזו, מהר סיני עד ערבות מואב.

הזאת בעברך למען אשר תבא אל הארץ אשר יהנה אליהך נתן
לך ארץ זבת חלב ודבש כאשר דבר יהנה אליהי אבותיך לך :

פרקים כ"ז-ל' מהווים נאום נוסף המהווה מעין השלמה לנאום
השני של משה :

פרק כ"ז : תיאור מעמד הברכה והקללה שזכרו בנאום,

פרק כ"ח : פירוט הברכה והקללה ,

פרק כ"ט : כריתת הברית בעקבות הנאום ,

פרק ל' : אפשרות התשובה והגאולה לאחר התממשותה של
הקללה .

פרקים ל"א-ל"ד מתארים את פרדתו של משה מהעם וכוללים
גם את השירה אשר שם משה לפני בני ישראל (ל"ב) ואת הברכה
אשר בירך משה איש הא-לוהים את בני ישראל לפני מותו (ל"ג).

לסיכום, רובו של הספר מורכב משני נאומים של משה :

הראשון בא', ו - ד', מ ; והשני בפרקים ה'-כ"ו.

לכל נאום ייחד הכתוב כמה פסוקי הקדמה : לנאום הראשון פס'
א', א-ה ; ולנאום השני פס' ד', מד-מט.

שני הנאומים נבדלים זה מזה באופן בולט, בעוד שהנאום
הראשון כולל סקירה היסטורית (פרקים א'-ג') ומסקנה הבאה
בעקבותיה (פרק ד'), ואין בו מצוות ;

הנאום השני, הארוך פי כמה וכמה מן הראשון, הוא רובו ככולו
נאום של מצוות.

הטבלה הבאה מסכמת את חלוקת ספר דברים לשלושת נאומי
העיקריים :

6. חלוקת ספר דברים לשלושת הנאומים העיקריים :

נאום א	פרקים א'-ד'	נאום פתיחה
נאום ב	פרקים ה'-כ"ו	נאום עיקרי
נאום ג	פרקים כ"ז-ל'	ברית, תוכחה ותשובה

ב. הנאום העיקרי

כמו שמראה הטבלה לעיל, נאום השני של משה הוא הנאום
הארוך יותר (באופן מהותי) - ולפיכך הנאום העיקרי בספר. לכן
אם ברצוננו לעמוד על אופיו ועל תוכנו של ספר דברים עלינו
להבין תחילה את הנאום הזה.

למעשה כבר בפסוק הראשון של פרק ה', הפותח את הנאום,
מבאר משה עצמו את מטרת הנאום : "שמע ישראל את החקים
ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום ולמדתם אתם
ושמרתם לעשותם".

כלומר, כבר בפתיחת הנאום מזכיר משה שהנאום כולל חוקים
ומשפטים שעל בני ישראל לשמור כשיכנסו לארץ.

בפרק ד', פסוקים מ"א-מ"ג מספר הכתוב על הבדלת ערי מקלט
על ידי משה, ושם, מ"ד-מ"ט באה הקדמה לנאום השני של
משה :

2. דברים פרק ד'

סיום הנאום הראשון :

(מ) ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר
ייתב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים על האדמה אשר
יהנה אליהך נתן לך כל הימים :

הבדלת ערי מקלט :

(מא) אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש : (מב)
לנס שמה רוצח אשר ירצח את רעהו בבלי דעת והוא לא שוא לו
מתמל שלשם ונס אל אחת מן הערים האל נחי : (מג) את בצר
במדבר בארץ המישר לראובני ואת כאמת בגלעד לגדי ואת גולן
בבשן למנשי :

הקדמה לנאום השני :

(מד) וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל : (מה) אלה
העדות והחקים והמשפטים אשר דבר משה אל בני ישראל
בצאתם ממצרים : (מו) בעבר הירדן בגיא מול בית פעור בארץ
סיון מלך האמרי אשר יושב בחשבון אשר הכה משה ובני
ישראל בצאתם ממצרים : (מז) ויירשו את ארצו ואת ארץ עוג
מלך הבשן שני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן מזרח שמש :
(מח) מערער אשר על שפת נחל ארנו ועד הר שיאן הוא חרמון :
(מט) וכל הערבה עבר הירדן מזרחה ועד ים הערבה תחת אשדת
הפסגה :

הפסוק הראשון בפרק ה' פותח את נאום המרכזי של משה,
שנמשך עד פרק כ"ו! גם כאן הפסוק הפותח הוא בגוף שלישי
והנאום עצמו כתוב בגוף ראשון, המעבר בין הגופים נמצא כבר
במשפט הפתיחה (דברים ה' ; א) :

3. דברים פרק ה'

פתיחת הנאום השני :

א ויקרא משה, אל-כל-ישראל, ויאמר אלהם שמע ישראל את-
החקים ואת-המשפטים, אשר אנכי דבר באזניכם היום ;
ולמדתם אתם, ושמרתם לעשותם. (ב) יהנה אליהנו כרת עמנו
ברית בחרב : (ג) לא את אבותינו כרת יהנה את הברית הזאת כי
אתנו אנתנו אלה פה היום כלנו חיים :

4. דברים פרק כ"ו

סיום הנאום השני :

(טו) היום הזה יהנה אליהך מצוך לעשות את החקים האלה
ואת המשפטים ושמרת ונעשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך :

(יז) את יהנה האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו
ולשמור חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקלו : (יח) ויהנה
האמריך היום להיות לו לעם סגלה כאשר דבר לך ולשמור כל
מצותיו : (יט) ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם
ולתפארת ולהיתן עם קדש ליהנה אליהך כאשר דבר :

5. דברים פרק כ"ז

פתיחת הנאום השלישי :

(א) ויצו משה וזקני ישראל את העם לאמר שמר את כל המצוה
אשר אנכי מצוה אתכם היום : (ב) והיה ביום אשר תעברו את
הירדן אל הארץ אשר יהנה אליהך נתן לך והקמת לך אבנים
גדולות ושדת אתם בשיד : (ג) וכתבת עליהן את כל דברי התורה

נחיצותו של נאום זה מובנת: משה עומד למות, בני ישראל עומדים להיכנס לארץ, וזאת ההזדמנות האחרונה שלו להדריך אותם במצוות שעליהם לשמור כשייכנסו לארץ.

למעשה משה אינו מתחיל את נאומו בחוקים ובמשפטים עצמם, אלא פותח את נאום המצוות בחזרה על מעמד הר סיני, המהווה את ההסבר מדוע מחויבים בני ישראל בשמירת המצוות (דברים ה'; ב-ג):

7. דברים פרק ה'

ב יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, כָּרַת עִמָּנוּ בְרִית--בְּחֹרֵב. ג' לֹא אֶת-אֲבֹתֵינוּ, כָּרַת יְהוָה אֶת-הַבְּרִית הַזֹּאת: כִּי אֲתָנוּ, אֲנַחְנוּ אֵלֶּה פַּה הַיּוֹם פְּלִנוּ חַיִּים. **ד** פָּנִים בְּפָנִים, דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בְּהַר--מִתּוֹךְ הָאֵשׁ. ה' אֲנֹכִי עֹמֵד בֵּין-יְהוָה וּבֵינֵיכֶם, בְּעַת הַהוּא, לְהַגִּיד לָכֶם, אֶת-דִּבְרֵי יְהוָה: כִּי יִרְאֲתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ, וְלֹא-עֲלִיתֶם בְּהַר לֵאמֹר.

אך יש גם סיבה נוספת לאזכור מעמד הר סיני ועשרת הדיברות כאן: משה רוצה לומר שהחוקים והמשפטים שיובאו להלן הם חלק אינטגרלי מהברית עם ה', כמו עשרת הדיברות.

כפי שמשה ממשיך ומספר לבני ישראל (דברים ה'; י"ח-כ"ד):

יח אֶת-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר יְהוָה אֶל-כָּל-קְהֵלְכֶם בְּהַר, מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַעֲנַן וְהַעֲרָפֶל--קוֹל גְּדוֹל, וְלֹא יָסַף; וַיִּכְתְּבֶם, עַל-שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים, וַיִּתֶּנֶם, אֵלַי. **יט** וַיְהִי, כְּשִׁמְעֶכֶם אֶת-הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁן, וְהַהָר, בָּעַר בָּאֵשׁ; וַתִּקְרְבוּן אֵלַי, כָּל-רְאֵשֵׁי שְׁבֻטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם. **כ** וַתֹּאמְרוּ, הֵן הִרְאֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת-כְּבוֹדוֹ וְאֶת-גְּדֻלוֹ, וְאֶת-קוֹלוֹ שָׁמַעְנוּ, מִתּוֹךְ הָאֵשׁ; הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ, כִּי-יִדְבֵּר אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם וְחַי. **כא** וְעַתָּה, לָמָּה נִמּוֹת, כִּי תֵאכְלֵנוּ, הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת; אִם-יִסְפִּים אֲנַחְנוּ, לְשַׁמֵּעַ אֶת-קוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עוֹד--וּמִתָּנוּ. **כב** כִּי מִי כָל-בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מִדְּבַר מִתּוֹךְ-הָאֵשׁ, כְּמִנוּ--וַיַּחֲי. **כג** קִרַּב אֶתְּהָ וַיִּשְׁמַע, אֶת כָּל-אֲשֶׁר יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ; וְאֵת תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ, אֶת כָּל-אֲשֶׁר יִדְבַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ--וַיִּשְׁמַעְנוּ וַעֲשִׂינוּ.

כלומר, אלמלא מוראם של בני ישראל הם היו שומעים מצוות נוספות מפי ה', כמו ששמעו את הדיברות!

אלא שה' קיבל את בקשתם של בני ישראל ושינה את התכנית (דברים ה'; כד-כו):

כד וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת-קוֹל דְּבָרֵיכֶם, בַּדְּבָרְכֶם אֵלַי; וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי, שָׁמַעְתִּי אֶת-קוֹל דְּבָרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְרוּ אֵלַי--הֵיטִיבוּ, כָּל-אֲשֶׁר דִּבְרוּ. **כה** מִי-יִתֶּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם, לִירְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת-כָּל-מִצְוֹתַי--כָּל-הַיָּמִים: לְמַעַן יֵיטֵב לָהֶם וּלְבָנֵיהֶם, לְעַלְמֵם. **כו** לָךְ, אָמַר לָהֶם: שׁוּבוּ לָכֶם, לְאֱהֲלֵיכֶם. **כז** וְאַתָּה, פַּה עֹמֵד עִמָּדִי, וְאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ אֶת כָּל-הַמִּצְוָה וְהַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים, אֲשֶׁר תִּלְמָדֶם; וַעֲשׂוּ בְּאָרֶץ, אֲשֶׁר אֲנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ. **כח** וּשְׁמַרְתֶּם לְעִשׂוֹת, כְּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם: לֹא תִסְרוּ, יְמִין וּשְׂמָאל. **כט** בְּכָל-הַדְּרָךְ, אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם--תֵּלְכוּ: לְמַעַן תַּחֲיוּן, וְטוֹב לָכֶם, וְהֶאֱרַכְתֶּם יָמִים, בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר תִּירְשׁוּן.

כלומר על פי פסוקים אלה שניתן לראות בהם מפתח להבנת ספר דברים:

נאומו של משה מכיל, בעצם, אותן מצוות שאמורות היו להינתן לעם במעמד הר סיני!

ניתן להביא ראיה להבנה זאת מהפסוק הפותח את גוף הנאום:

8. דברים פרק ו'

א וְזֹאת הַמִּצְוָה, הַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים, אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם, לְלַמֵּד אֶתְכֶם--לְעִשׂוֹת בְּאֶרֶץ, אֲשֶׁר אֲתֶם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ.

כלומר: ה' אמר למשה להשאר על ההר ולשמוע את המצוות, החוקים והמשפטים (ה'; כז), וכעת מלמד משה את העם את המצוות הללו.

כמובן שאין זו הפעם הראשונה שמשה מוסר מצוות אלו לבני ישראל. וברור שהוא מסר אותן כבר ברדתו מהר סיני [עייין שמות ל"ב; כט-לב]. אמנם אין פירוט של המצוות הללו בספר שמות, אך הסיבה לכך מובנת: מצוות אלו מהוות חטיבה עצמאית שתכליתה "לעשות בארץ" (ה'; כח, ו'; א), ובתור שכאלו אין הן רלוונטיות לדור המדבר.

תחת זאת הן נכתבות בספר דברים, בהימסרן לדור שעתידי לקיימן כשייכנסו לארץ.

9. פסוקי הפתיחה לספר דברים

כפי שראינו לעיל פסוקים א'-ה' בהם פותחת התורה את ספר דברים, מהוים מעין הקדמה לספר דברים המלמדת אותנו שאת ספר דברים אמר משה לישראל בארץ מואב לקראת סוף שנת הארבעים: - **מקור 1**

א אֵלֶּה הַדְּבָרִים, אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל-כָּל-יִשְׂרָאֵל, בְּעֵבֶר, הַיַּרְדֵּן: בַּמִּדְבָּר בְּעַרְבָה מוֹל סוּף בֵּין-פָּאֶרֶן וּבֵין-תַּפְּלִי, וְלִבְנֵי נַחֲצִרַת--וְדִי זָהָב. **ב** אֶחָד עֶשְׂרֵי יוֹם מִחֹרֵב, דֶּרֶךְ הַר-שְׁעִיר, עַד, קִדְשׁ בְּרֻנֵּעַ. **ג** וַיְהִי בְּאַרְבַּעִים שָׁנָה, בְּעִשְׂתֵּי-עֶשְׂרֵי חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ; דִּבְרֵי מֹשֶׁה, אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ, אֲלֵהֶם. **ד** אַחֲרֵי הַכְּתוֹב, אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי, אֲשֶׁר יוֹשֵׁב, בְּחִשְׁבוֹן--וְאֵת, עוֹג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן, אֲשֶׁר-יוֹשֵׁב בְּעִשְׂתֵּרֶת, בְּאֲדָרְעִי. **ה** בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, בְּאֶרֶץ מוֹאָב, הוֹאִיל מֹשֶׁה, בְּאֶר אֶת-הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְאָמֹר.

מעבר לעובדה שלא מצאנו הקדמה כדוגמתה בפתיחת אחד הספרים האחרים (ראיה נוספת לייחודו של ספר דברים), הרי פסוקי הפתיחה הללו מעוררים מספר קשיים פרשניים:

1. בחציו השני של פס' א ("במדבר... ודי זהבי") נזכרים שמותיהם של מקומות רבים; תפקידם התחבירי והתוכני של שמות מקומות אלו אינו מחוור כל צרכו.

2. פס' ב אינו משתלב לכאורה בפסוקי ההקדמה. אין הוא מצוין כל פרט הקשור לזמן או למקום שבהם נאמרו דבריו של משה. את הדרך מחורב לקדש ברנע עשו ישראל בשנה השנייה, ואילו עתה הם נמצאים בשנת הארבעים בערבות מואב. מהו אפוא תפקידו של הפסוק המתאר את אורכה של הדרך מחורב, דרך הר שעיר, עד קדש ברנע?

3. פס' ג חוזר ומצוין שהדברים שאנו עתידים לקרוא נאמרו על ידי משה לישראל; דבר זה כבר נאמר בפס' א, והחזרה עליו טעונה הסבר.

4. פס' ה חוזר בשלישית על העובדה שאנו עומדים לקרוא את דברי משה שנאמרו בעבר הירדן. ריבויין של חזרות אלו דורש ביאור.

הסברו של רש"י:

רש"י עונה על שאלות 1 ו 2 שהצגנו לעיל באופן הבא:

9. רש"י דברים פרק א' פס' א' – ה'

(א) אלה הדברים – לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן, לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז מפני כבודן של ישראל:

במדבר – לא במדבר היו אלא בערבות מואב, ומהו במדבר, אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר, שאמרו 'מי יתן מותנו' וגו' (שמות ט"ז, ג):

בערבה – בשביל הערבה, שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב:

מול סוף – על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו 'המבלי אין קברים במצרים' (שם י"ד, יא), וכן בנסעם מתוך הים, שנאמר 'וימרו על ים בים סוף' (תהילים ק"ו, ז), כדאיתא בערכין (דף טו ע"א):

בין פארן ובין תפל ולבן – אמר רבי יוחנן [רשב"י]: חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן, אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן, שאמרו 'ונפשנו קצה בלחם הקלוקלי' (במדבר כ"א, ה), ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים:

וחצרות – במחלוקתו של קרח. דבר אחר, אמר להם: היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות בשביל לשון הרע, ואתם נדברתם במקום:

ודי זהב – הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם, שנאמר 'וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעלי' (הושע ב', י):

(ב) אחד עשר יום מחורב – אמר להם משה: ראו מה גרמתם, אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר, ואף הוא מהלך אחד עשר יום, ואתם הלכתם אותו בשלשה ימים, שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב, שנאמר 'ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש' וגו' (במדבר י', יא), ובכ"ט בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע, צא מהם שלושים יום שעשו בקברות התאוה, שאכלו הבשר חדש ימים, ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים, נמצא בשלשה ימים הלכו כל אותו הדרך, וכל כך היתה שכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ, ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר ארבעים שנה:

כלומר לדעת רש"י, כל השמות בחלקו השני של פס' א, "במדבר... ודי זהב", אינם אלא רמזים לתוכחות שהוכיח משה את ישראל על חטאים שונים שחטאו עד כה.

פירוש זה משתקף כבר בתרגום אונקלוס. גם את פס' ב רואה רש"י כרמז לתוכחה של משה לישראל, כפי שמפורט בפירושו.

מפירושו לפס' ג-ד נראה שרש"י ראה בהם הערה המתייחסת לנאום התוכחות הנ"ל וקובעת את זמנו של נאום זה.

(ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש – מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי ומפני ד' דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו וכו' כדאי בספרי, וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה וכן שמואל שנא' (ש"א יב) הנני ענו בי וכן דוד את שלמה בנו

(ד) אחרי הכותו – אמר משה אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנתר ולמצוא עילה שאין בו כח להכניסנו לארץ. לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואח"כ הוכיחן.

ומפירושו לפס' ה עולה שהוא ראה בפסוק זה פתיחה חדשה, שאינה מתייחסת לנאום התוכחה כי אם לפירוש התורה שיבוא בהמשך, כלומר לנאום המצוות.

(ה) הואיל – התחיל כמו (בראשית יח) הנה נא הואלתי באר את התורה – בשבעים לשון פירשה להם.

מקור פירושו, כפי שציין רמב"ן בפירושו כאן, הוא בדרשת הספרי לדברים. ואולם, על דרך הפשט קשה לראות ברשימת המקומות המצוינים בפס' א רמז לתוכחות שאינן מפורשות בכתוב. משום כך נטה רשב"ם, נכדו של רש"י, מפירושו של סבו, ופירש שהסיפא של פס' א ממשיכה לתאר את המקום שבו דיבר משה את הדברים האלה אל כל ישראל, וכל תיאור מצמצם ומגדיר יותר את התיאור הקודם. וזו לשונו:

10. רשב"ם דברים פרק א' פס' א' – ה'

(א) אלה הדברים – לפי פשוטו, כל הנזכרים בפסוק זה מקומות הן, כמו שמצינו שרגילים הפסוקים לתת סימן בתוך סימן אל המקומות שהוא רוצה לפרש היכן: בלך לך – 'מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם' (בראשית י"ב, ח); בפרשת בשלח – 'וישובו ויחנו לפני פי החירות בין מגדול ובין הים לפני בעל צפון' (שמות י"ד, ב); בסוף שופטים – 'הנה חג לה' בשלו מימים ימימה אשר מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסלה העלה מבית אל שכמה ומנגב ללבונה' (שופטים כ"א, יט). וכל שכן שצריך לפרש היכן נאמרו המצוות, כמו שכתוב 'וידבר ה' אל משה במדבר סיני' (במדבר ט', א), 'בארץ מצרים... החדש הזה' (שמות י"ב, א-ב), 'וידבר ה' אל משה בהר סיני' (ויקרא כ"ה, א), 'בערבות מואב' (במדבר ל"ג, ג). אף כאן עושה סימן בתוך סימן. וכן הוא אומר וחוזר ושונה דבר זה כשבא משה לפרש את המצוות: 'אלה העדות החקים והמשפטים אשר דבר משה וגו' בעבר הירדן בגיא מול בית פעור בארץ סיחון מלך האמורי' (דברים ד', מה-מו). וכן בפרשה זו לפנינו כתוב 'בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה' וגו':

בעבר הירדן – ובאיזה עבר הירדן? **במדבר** – באותו עבר הירדן שהוא לצד מדבר שהיו בו ישראל מ' שנה, שהוא קרוי עבר הירדן ליושבים בארץ ישראל, ולא בעבר הירדן שהוא לצד ירושלים, שגם הוא קרוי עבר הירדן להולכי מדבר שהיו בו ישראל: **בערבה** – כלומר, באיזה מקום במדבר? באותו מדבר שבערבות מואב: **מול סוף** – שים סוף מתחיל ממזרח ארץ ישראל, שנאמר 'ושתי את גבלך מים סוף ועד ים פלשתים' וגו' (שמות כ"ג, לא), כלומר ממזרח ועד מערב, והוא ים המלח, שכתוב בגבול קרן מזרחית דרומית באלה מסעי' (במדבר ל"ד, ג), וגם בפרשת ואתחנן 'וכל הערבה עבר הירדן מזרחה ועד ים הערבה' (דברים ד', מט), וזהו ים סוף שאצל ערבות מואב: **בין פארן ובין תפל** – כמו 'בין בית אל ובין העי' (בראשית י"ג, ג): **ולבן וחצרות ודי זהב** – הכל מקומות לפי פשוטו: **ודי זהב** – כמו 'בת מי זהב' (שם ל"ו, לט), שהוא שם לפי פשוטו:

הסקירה ההיסטורית, כמו גם המסקנה שמסיק משה בעקבותיה, אינן עומדות אפוא בפני עצמן, וכל עצמן לא באו אלא לשמש מעין פתיחה לנאום המצוות.

מקצת סיוע לפירוש זה ניתן להביא מהשוואת הלשון בפתחת המסקנה (ד', א) ללשון הפתיחה של נאום המצוות (ה', א):

12. דברים פרק ד' א' – פתיחת מסקנת משה מהנאום ההיסטורי

ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות.

13. דברים פרק ה' א' – פתיחת נאום המצוות

שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום ולמדתם אתם ושמרתם לעשותם.

הדמיון הברור בין שני פסוקים אלו מלמד על זיקה ברורה בין סוף הנאום הראשון לבין תחילת הנאום השני.

נקודה נוספת שראוי לשים לב אליה היא השינוי הדק שבין "שמע אל" בד', א ובין "שמע את" בה', א. והרב מרדכי סבתו מציע לפרש שינוי זה כך:

14. הרב מרדכי סבתו

בפרק ד' מבקש משה מישראל להסיק מן הסקירה ההיסטורית את המסקנה בדבר הצורך לשמוע אל החוקים ואל המשפטים, היינו לציית להם; בפרק ה', הפותח את נאום המצוות גופו, מבקש משה מישראל לשמוע את החוקים ואת המשפטים, היינו, להאזין לחוקים ולמשפטים שהוא עומד לדבר באזניהם כעת. הווה אומר: לפני שמשה פותח בנאום המצוות גופו, הוא מבקש לשכנע את ישראל בנחיצות הציות למצוות אלו.

לאור שיטת הרשב"ם שהנאום ההיסטורי הוא למעשה הקדמה לנאום המצוות, פתיחת הספר בפסוקי הקדמה לנאום המצוות היא אפוא טבעית ומתבקשת לאור תפיסתו זו של רשב"ם. אלא שכעת מתעוררת שאלה אחרת: לשם מה חזרה התורה וכתבה הקדמה דומה גם לפני נאום המצוות, בד', מד-מט: (מקור 2: "הקדמה לנאום השני")

לשאלה זו אין התייחסות מפורשת של רשב"ם, אך ניתן אולי ללמוד על דעתו מלשונו בפירושו לפסי', א, שהובא לעיל:

"וכן הוא אומר וחוזר ושונה דבר זה כשבא משה לפרש את המצוות."

כלומר: הכתוב אכן חוזר ושונה את פסוקי ההקדמה לפני תחילת ביאור המצוות.

ומסביר הרב סבתו שכנראה לדעת רשב"ם טעם החזרה הוא אריכות הדברים של הסקירה ההיסטורית והתרחקותו של נאום המצוות מפסוקי ההקדמה, על דרך הכלל שקבע רש"י בפירושו לשמות ו', כט-ל (והסכים לו רשב"ם בפירושו שם):

"וידבר ה' – הוא הדבור עצמו האמור למעלה... אלא מתוך שהפסיק הענין כדי ליחסם חזר הענין עליו להתחיל בו... ויאמר משה לפני ה' – היא אמירה שאמר למעלה... ושנה הכתוב כאן

נמצא שלפי רשב"ם פסי' א כולו מתאר את המקום המדויק שבו אמר משה לישראל את נאומו. ונראה לנו שזהו אכן פשוטו של מקרא.¹ (אמנם את פירושו של רשב"ם למילים "מול סוף" ("שים סוף מתחיל ממזרח ארץ ישראל... והוא ים המלח") הוא קשה מבחינת הפשט, ויתכן לומר שגם הוא שם מקום סמוך לשיבתם של ישראל בערבות מואב.

הרשב"ם אמנם הביא דוגמות נוספות מן המקרא שבהן טורח הכתוב לתאר היטב מקום מסוים באמצעות סדרת מקומות המצמצמים ומגדירים אותו, אלא שהדוגמאות מפרשיות לך-לך ובשלח ומספר שופטים מגדירות את המקום המבוקש באמצעות ציוני מקומות הנמצאים מצדדיו השונים, ואילו כאן הולך הכתוב ומצמצם את ציון המקום מן הכלל אל הפרט. ואולי משום כך הביא רשב"ם לבסוף גם את המקבילה מן ההמשך – "אלה העדות... אשר דבר משה... בעבר הירדן בגיא מול בית פעור בארץ סיחן..." וכו' (ד', מה-מט).

רש"י הירש חבר בין שני הפירושים של רש"י ורשב"ם והסביר שהמקומות המוזכרים בפסוק אכן מתארים את מקום חנייתם של בני ישראל בערבות מואב והמקום שבו נשא משה את נאומין, אלא שבני ישראל קראו למקומות אלו על שם חטאי העבר, על מנת שזכרון החטא יהיה נגד עיניהם, לבד ישובו ויחטאו.

עיקרון נוסף שמדגיש רשב"ם הוא שדרכה של התורה לציין מקום שבו ניתנו מצוות לישראל. מדבריו משמע שהוא רואה את פסי' א כהקדמה לנאום המצוות, ולא לסקירה ההיסטורית. מסתבר שרשב"ם פירש כך על סמך פסי' ה:

(ה) **"...הואיל משה באר את התורה הזאת"** – ואין תורה אלא מצוות.

כלומר בניגוד לרש"י, שניתק בין פסי' א (שהוא הקדמה לנאום התוכחה) לפסי' ה (שהוא הקדמה לנאום המצוות), רואה רשב"ם את פסי' א-ה כולם כיחידה אחת (שהיא הקדמה לנאום המצוות).

כיצד אפוא ראה רשב"ם את היחס בין שני הנאומים, ומדוע כתבה התורה, על פי דרכו, את ההקדמה לנאום המצוות כבר לפני הנאום ההיסטורי?

את דעתו של רשב"ם בשאלה זו ניתן ללמוד בעקיפין מתוך פירושו לדברים ד', מא:

11. רשב"ם דברים ד' מ"א (סיום הנאום הראשון):

"...שהאריך בדברים עד עכשיו ועתה מתחיל לפרש המצוות

היאך ביאר את התורה הזאת."

מניסוח זה ניתן להבין כי לדעת רשב"ם, עיקר מטרתו של משה מלכתחילה לא היה אלא לומר את נאום המצוות, אלא שפתח תחילה בסקירה היסטורית, המשמשת מעין הכנה לנאום המצוות.

1 מפרשים רבים (ראה למשל פירוש רב"ע) סבורים שהשמות השונים שבפסוק מתייחסים למקומות שונים שבהם אמר משה את דבריו בזמנים שונים. פירוש זה אינו נראה לנו כפשוטו של מקרא מהטעם הפשוט שנאומיו של משה נראים לנו נאומים מגובשים בעלי מבנה אחיד, ואין לדעתנו אפשרות לפצלם לקטעים קטעים.

את הר שעיר ימים רבים' (ב', א), עד ארבעים שנה וגו'. וזהו שאמר לפנינו 'ונסע מחרב [וגו'] ונבא עד קדש ברנע', בימים מועטים שאין בהם כי אם מהלך אחד עשר יום, אבל מקדש ברנע שלחתי מרגלים ונשתהיתם ארבעים שנה בחטאתיכם.

כדי להבין דיבור זה של רשב"ם צריכים אנו לעיין בקצרה בתוכן הנאום ההיסטורי. אחת ממטרותיו העיקריות של הנאום היא להראות לעם את העיכוב הגדול שנגרם כתוצאה מחטא המרגלים:

17. במדבר פרק ב' פס' י"ד

"והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה".

משמעותו של עיכוב זה צריכה להימדד יחסית לזמן שלקח לעם להגיע מחורב עד קדש ברנע. בדברי משה בגוף הנאום נזכר אמנם המסע מחורב עד קדש ברנע:

18. במדבר פרק א' פס' י"ט

(יט) ונסע מחרב ונגלך את כל המדבר הגדול והנוכח ההוא אשר קאיתם דרך הר האמרי כאשר צוה יהוה אלהינו אתנו ונבא עד קדש ברנע:

אך אין נזכר משך המסע הזה – מן הסתם מפני שהעם שאתו מדבר משה יודע זאת, ומשה אינו צריך אלא להדגיש את גודל העיכוב שנגרם בעקבות החטא.

ואולם, הקורא המאוחר, שאינו יודע את משך זמן ההגעה מחורב לקדש ברנע, אינו יכול להעריך כראוי את גודל העיכוב בו שלושים ושמונה השנה מקדש ברנע עד אשר עברו את נחל זרד.

משום כך הוסיפה התורה בפסוקי ההקדמה פרט זה – "אחד עשר יום מחרב... עד קדש ברנע" – ומעתה יכול הקורא להעריך את העיכוב של ארבעים שנה כראוי:

כנגד אחד עשר יום מחורב לקדש ברנע, נאלצו כעת ללכת כארבעים שנה עד שהגיעו מקדש ברנע אל הכניסה לארץ ישראל.

(הסבר זה אופייני לרשב"ם, המפרש פסוקים ומשפטים רבים במקרא כפרטים מקדימים לצורך הבנת הסיפור שיבוא בהמשך. הפרטים המקדימים הללו מובאים בדרך כלל לפני תחילת הסיפור, כדי שלא לקטוע את הרצף הסיפורי. שיטה זו של רשב"ם קרויה "שיטת ההקדמות").

לכאורה אין ברשב"ם התייחסות לשאלת הכפילות בפס' ג', ה', אבל התייחסות עקיפה לכך ישנה בפירושו של רמב"ן. בתוך פירושו לפס' א', שהובא לעיל, כותב רמב"ן:

19. רמב"ן דברים א'

...ושיעור הכתובים האלה: אלה המצות אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן, בארבעים שנה לצאתם ממצרים באחד לחדש העשתי עשר, ככל אשר צוה ה' אותו אליהם, והיה זה אחרי הכותו את סיחון ועוג. בארץ מואב שם הואיל משה לבאר להם התורה הזאת לאמר.

כלומר נראה שהרמב"ן מבקש לכלול את כל פסוקי הפתיחה (למעט פס' ב) ולהפכם למשפט אחד, שבו פס' ג מוסיף את זמן הנאום, ופס' ה מדגיש שמדובר בביאור התורה. אלא שניסוח זה

כיון שהפסיק העניין, וכך היא השיטה, כאדם האומר יחזור על הראשונות".

תפיסה זאת לפיה ההקדמה של ספר דברים בפסוקים א'-ה' היא הקדמה לנאום המצוות, שאנו משערים בדעתו של רשב"ם, מפורשת בדברי רמב"ן בפירושו לפס' א':

15. רמב"ן בפירושו לדברים פרק א' פס' א'

אמר 'אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל' – על המצות אשר יזכיר בכל הספר מתחלת עשרת הדברות שבפרשת ואתחנן, כמו שאמר 'הואיל משה באר את התורה הזאת לאמרי' (א', ה), כי על התורה ידבר... והטעם, כי כאשר הואיל משה לבאר להם המצוות, אמר להם בתחלת דבריו: 'ה' א-להינו דבר אלינו בחורב אחרי שנתן לנו עשרת הדברים שנכבש הארץ מיד ונעבור את הירדן, וחטאתיכם גרמו לכם זה וזה. ונמשכו דברי הפתיחה הזאת, עד שהשלים בהם בפסוק 'ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריו ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' א-להיך נותן לך כל הימים' (ד', מ). אז קרא משה אל כל ישראל אשר היו לפניו ואמר 'שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דובר באזניכם היום' (ה', א), והתחיל בביאור התורה עשרת הדברות שישמעו אותם בביאור מפי המקבל אותם מפיו של הקב"ה, ואחרי כן הודיעם יחוד השם 'שמע ישראל ה' א-להינו ה' אחד' (ו', ד), וכל המצוות שבספר הזה. ולכך יפרש בכאן 'אשר דבר משה אל כל ישראל' (א', א) ושם 'ויקרא משה אל כל ישראל' (ה', א), כי ביאור התורה ותשלום המצוות צריך להיות במעמד כל ישראל כאשר היה במתן התורה. **ומפני שהאריך בדברי הפתיחה הזאת, חזר הכתוב למקום שפסק בתחלת ביאור התורה ואמר 'וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, אלה העדות החקים והמשפטים אשר דבר משה אל בני ישראל בצאתם ממצרים' (ד', מד-מה).**

כלומר גם הרמב"ן סבור אפוא שההקדמה בפס' א היא הקדמה לנאום המצוות, וראייתו היא מלשונו של פס' ה – "באר את התורה", ואין תורה אלא מצוות. אף הוא סבור שהסקירה ההיסטורית אינה אלא הקדמה של משה לעיקר, שהוא נאום המצוות. ומפורש ברמב"ן שפסוקי ההקדמה חוזרים בפרק ד' מפני שמשה האריך בדברי הפתיחה הזאת.

ועוד הביא רמב"ן דיוק נוסף להוכיח שפסוקים אלו הם הקדמה לנאום המצוות: בפס' א כתוב "אשר דבר משה אל כל ישראל", ובה' א נאמר "ויקרא משה אל כל ישראל" – "כי ביאור התורה ותשלום מצותיה צריך להיות במעמד כל ישראל כאשר היה במתן תורה".

נשאלת השאלה כיצד משתלב פסוק ב' בהקדמה על פי דעת הרשב"ם, שמפרשו כך:

16. רשב"ם דברים פרק א' פס' ב'

(ב) **אחד עשר יום מחורב** – מי חכם ויבן את זאת, כי פסוק זה לא נכתב אלא לפי שכתוב לפנינו 'ונסע מחורב ונגלך את כל המדבר הגדל והנורא... דרך הר האמורי... ונבא עד קדש ברנע' (א', יט), סמוך לארץ ישראל, שמקדש ברנע שלחו מרגלים ונשתהו שם ארבעים שנה. לכך הוא מפרש כן [=כאן], כשנסעו מחורב ללכת דרך הר שעיר, דרך ישראלים יכולים ליכנס לארץ ישראל באחד עשר יום עד קדש ברנע, אבל לפי שחטאו – ונסב

לדעת הגר"א, שלוש הקדמות אלו מקבילות לשלושת חלקי הספר:

• **החלק הראשון** זהה למה שכינינו לעיל **'הנאום ההיסטורי'**, ובלשון הגר"א הוא **"מדבר בעניני מוסר"**.

כנגד חלק זה באה ההקדמה הראשונה, זו שבפס' א.

• **החלק השני** זהה לחלק שהגדרנו לעיל כ'**נאום המצוות**', לרבות פסוקי ההקדמה לנאום זה.

חלק זה מוגדר גם בפי הגר"א כ'**"מדבר מהמצוות"**, אלא שהגר"א אינו כולל בו את פרקי הברכה והקללה. כנגד חלק זה

באה ההקדמה השנייה – פס' ג-ד.

• **החלק השלישי** פותח בברכה ובקללה שבפרקים כ"ז-כ"ח, וכולל גם את הפרקים עד סוף הספר. חלק זה עוסק, לפי הגדרת הגר"א, ב'**ברכות וקללות ושאר ענינים**', וכנגדו באה ההקדמה השלישית שבפס' ה. רמז לדבר מוצא הגר"א בעובדה שבפס' ה נזכרת המילה **"באר"**, החוזרת ונזכרת בכ"ז, ח – **"באר היטב"**.

הנקודה הראשונה שבדברי הגר"א – היינו: שלפנינו שלוש הקדמות עצמאיות – נראית לנו מכוונת בלא ספק לפשוטו של מקרא: פתיחת פס' ג מורה בבירור על התחלה חדשה, וכן הדבר גם ביחס לפס' ה.

(והשווה לדבריו של ר' יעקב צבי מקלנבורג בפירושו הכתב והקבלה כאן, לאחר הביאו את דברי הגר"א: "והיא הערה נפלאה, ונכון מאוד. ולחנם נדחקו המפרשים לחבר תמשה הפסוקים האלה לענין אחד).

של רמב"ן אינו פותר את השאלה, ואדרבה, הוא מחדדה יותר: עובדה היא שהתורה לא נקטה בסגנון זה של רמב"ן ולא צירפה את הפסוקים למשפט אחד; פס' ג אמנם מוסיף את אלמנט הזמן, אבל פרט זה אינו מצדיק לכאורה חזרה על פרטים שכבר נאמרו בפס' א; והוא הדין לפס' ה.

(הערה: **האבן-עזרא** מפרש את הפסוקים באופן הבא: "הדברים" - המצוות שבפרשיות ראה, שופטים וכו', שאותן לימד משה לבני ישראל במדבר. "אחד עשר יום מחרב" - זהו המסע לקדש ברנע, שאמור היה להיות סמוך לכניסה לארץ (בשנה השנייה). במהלכו לימד משה לבני ישראל את המצוות. אלא שאז חטאו המרגלים, ולכן עכשיו - "וייהי בארבעים שנה בעשתי עשר ח'דש באחד לחדש" (א'; ג) - מלמד משה את המצוות הללו שוב, בפעם האחרונה. כלומר לשיטת האבן עזרא המצוות המופיעות בספר דברים, הם חזרה על המצוות שכבר לימד משה את בני ישראל בדרכם לארץ ישראל מחורב, אלא שבגלל חטא המרגלים, חוזר ומשה ומלמד את בני הדור השני שעתיד ליכנס כעת לארץ ישראל).

פירושו של הגר"א

כיוון השונה עקרונית מדברי המפרשים הקלסיים ניתן למצוא בדברי הגר"א המובאים בספר אדרת אליהו, וזו לשונו:

20. הגר"א על דברים א' א'

דע כי מן 'אלה הדברים' עד 'ה' א-להינו' הם הקדמה של הספר. לכן יש בפסוקים האלו ג' פעמים דיבורו של משה, דהיינו: 'אלה הדברים אשר דבר משה וגו', 'דבר משה אל בני וגו', 'הואיל משה וגו'. מפני שיש בספר הזה ג' חלקים, דהיינו מתחלת הספר עד 'ויקרא' (ה', א) שקודם עשרת הדברות מדבר בעניני מוסר, ומן 'ויקרא' עד הברכות וקללות שבפרשת כי תבא מדבר מהמצוות, ומשם ואילך מדבר מהברכות וקללות ושאר ענינים. לכן קודם 'ויקרא' כתיב 'אלה העדות והחקים' (ד', מה) וגו', ואחר כך התחיל 'ויקרא משה' שהוא ענין אחד. וכן לפני הברכות דכתיב 'באר היטב' (כ"ז, ח), ואחר כך 'וידבר משה' (שם, ט).

ואלו הג' הם כולל של כל התורה, והתורה גם כן ג' ספרים שהם שמות ויקרא במדבר. ובראשית הוא שורש של כל התורה. ולכן נחלק המדרש גם כן לג': ספרא וספרי ומכילתא. וזהו שאמרו 'דיהיב אוריין תליתאה' (שבת פח ע"א), שהם ג' ספרים. והג' ספרים של דברים הם כנגד ג' של תורה, דהיינו: כנגד אלה שמות הוא אלה הדברים, וכנגד ויקרא הוא ויקרא, וכנגד במדבר הוא וידבר...

בדברים אלו משלב הגר"א, כדרכו בספר זה, דברים על דרך הפשט עם דברים על דרך הרמז והסוד. חידושו העיקרי של הגר"א הוא שאין לראות בפסוקים אלו הקדמה אחת (כפי שפירש למשל רמב"ן) כי אם שלוש הקדמות, שכל אחת מהן עומדת בפני עצמה. ההקדמה הראשונה היא פס' א; השנייה – פס' ג-ד; והשלישית – פס' ה.